

*Славиша Н. Арсић**

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Митар Ковач

Факултет за пројектни и иновациони менаџмент, Београд

ПРЕХРАМБЕНА СИГУРНОСТ КАО ЧИНИЛАЦ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ**

Сажетак

Сигурност у снабдевању храном је егзистенцијална потреба и глобални изазов. Евентуална нестабилност или дисконтинуитет у прехрани становништва угрожава националну безбедност државе, ствара услове за избијање конфликта и представља подједнаку претњу за регионалну и глобалну безбедност. Држава својом националном политиком треба да омогући сваком становнику перманентан приступ оптималној количини здраве и пуновредне хране из дугорочно одрживих извора. Парадигма приступа храни преко размене роба на светском тржишту у условима мулти-поларног света постаје ограничавајући фактор очувања суверенитета државе и инструмент за усмеравање политичких одлука које не одражавају националне интересе. У таквим околностима потребно је ревидирати и законодавно артикулисати каузалну повезаност исхране становништва и националне безбедности у циљу целисходнијег суочавања са изазовима новог времена.

Кључне речи: прехранбена сигурност, национална безбедност, прехранбени суверенитет, исхрана становништва.

* Контакт: slavisa.arsic@gmail.com

** Рад представља знатно проширено и допуњено разматрање теме коју су аутори обрадили на конференцијама: 1) Slaviša Arsić, Mitar Kovač. 2019. "Food security concept." Security and crisis management - Theory and practice, SeCMan 2019. Belgrade. 291-299., и 2) Slaviša Arsić, Mitar Kovač. 2019. "Importance of applied research in developing the concept of food sovereignty of countries." Importance of applicative research for development of science and solving practical problems in modern society. Belgrade. 31. Истраживање које је представљено у раду је спроведено за потребе израде докторске дисертације првог аутора.

УВОД

Прехрамбена сигурност као витални предуслов за физичку, духовну и културну репродукцију нације одувек је подразумевала могућност обезбеђења главнине хране сопственом производњом, како би се задовољиле потребе становништва. Процеси глобализације и либерализације тржишта, убрзали су проток људи, роба и информација и утицали на промену перцепције и имплементације прехранбене сигурности. Савремени пољопривредно-прехранбени систем од друге половине деветнаестог века до данас развијан је под утицајем Велике Британије и у политичком амбијенту који је у достизању прокламованих хуманих циљева стимулисао развој тржишта роба, тржишта рада, искорењивање глади на планети, поштenu трговину и онемогућавао сваки вид државног протекционизма који фаворизује националну безбедност хране и културу исхране.

Доминантан став промовисао је „матрицу“ да је тржиште најбољи гарант прехранбене сигурности а да се појединачна питања несигурности у снабдевању храном требају решавати ван тржишта циљаним мерама политике, хуманитарним радом и филантропијом (Wilkinson 2015). Овакво гледиште омогућило је глобални раст производње хране и преко слободне међународне трговине храну учинило доступном земљама са прехранбеним дефицитом. Приступ храни постао је зависан од платежне моћи земље а не од могућности да самостално произведе храну, чиме је финансијска сигурност постала приоритетнија од прехранбене сигурности. Економисти су храну изједначили са осталим робама и под дејством тржишних принципа у привредном портфолију потпуно занемарили њен виталан значај за опстанак и репродукцију људског потенцијала државе (Kwasek 2012). Храна није роба већ људско право, док су производња и дистрибуција хране питање опстанка људи, а уједно и питање друштвеног и националног суверенитета (Petrović 2019, 9).

Светска економска криза 2007/2008. поново је покренула дебате о оправданости досадашњег приступа по питању прехранбене сигурности, а санкције на увоз прехранбених производа уведене Руској Федерацији 2014. године указале на политичку инструментализацију истог¹. Државе које су антиципирале стратешки значај хране у контексту савремених геополитичких кретања на свим нивоима, у исходним стратегијским документима редефинишу политички, безбедносни, економски и етички аспект прехранбене сигурности

¹ „Ради се о покушају да се Русија демократизује према западном моделу“, изјавио је професор Лисабонског Универзитета НОВА, Армандо Маркес Гудес (Спутник Србија 2018).

и преоријентишу са на концепт прехранбеног суверенитета и прехранбене самодовољности.

КОНЦЕПТ ПРЕХРАМБЕНЕ СИГУРНОСТИ

Постоји око две стотине појединачних дефиниција прехранбене сигурности (Maxwell, Smith 1992). Свеобухватна дефиниција прехранбене сигурности због своје комплексности није коначна и допуњује се у складу са константним променама друштвене перцепције овог феномена. Појам прехранбена сигурност имао је променљиво значење у зависности од временског дискурса у коме се употребљава и друштвено политичког система у коме се користи, нпр. Руски термини за самодовољност (*самообеспеченност*) и прехранбену сигурност (*продовольственная безопасность*) често су помешани и не поклапају се са уобичајеном употребом у англо-саксонској литератури (Wegren, Elvestad 2018). У односу на детерминантну идеју могуће је издвојити пет приступа у обезбеђењу прехранбене сигурности који су се до сада хронолошки смењивали (Burchi, De Muro 2016):

(I) „доступност хране“ – сопственом пољопривредном производњом успоставити равнотежу између потреба и могућности

(II) „приход“ – тржишном економијом омогућити да се приходима земље, независно од развијености агросектора, увезе довољна количине хране;

(III) „базичне потребе“ – у фокусу је поново храна као основна потреба а не приходи који су потребни да се она купи;

(IV) „право на храну“ – приступачност хране сваком појединцу примарна је у односу на доступност хране на националном нивоу, стога је неопходно одржавати паритет између цене рада и цена хране, и

(V) „одрживи ниво средстава за живот“ – као својеврсна синтеза (III) и (IV) приступа, део је генералне стратегије развоја и смањења сиромаштва, нарочито у руралним подручјима.

У периоду до 80-тих година прошлог века прехранбена сигурност сагледавана је кроз равнотежу између броја становника и количине произведене хране и подразумевала је самодовољност, тј. способност задовољења прехранбених потреба из сопствене производње.² Самопроизводња је била кључна компонента

² Датира од времена венецијанског мислиоца Ђованија Ботера (1588) и Томаса Малтуса (1789), који је утемљивач „Малтузијанске теорије“ по којој се глад може искоренити смањењем броја становника.

самодовољности и дефинисана је као „доступност текућих светских залиха основних животних намирница у условима сталног пораста потрошње хране кроз умеровање сталних флукуација у производњи и у тржишним ценама“³. Убрзавањем глобализације 80-тих, самодовољност је виђена као бескорисна, јер вишак произведене хране није могао бити извезен и продат у иностранству, произвођачи су остајали без веће зараде и на тај начин били егзистенцијално угрожени (Zobe 2001).

Организација Уједињених нација за храну и пољопривреду (FAO), 1983. године редефинише појам прехранбене сигурности тако „да сви људи, стално, имају физички и платежно доступну основну храну која им је потребна“⁴, како би промовисала идеју баланса између потражње и обезбеђења хране и концепта приступа хране свима. Након извештаја Светске банке⁵ из 1986. године, новом формулацијом: „стално доступна храна за све људе, потребна за активан и здрав живот“⁶, у дефиницију је укључен квантитативни и квалитативни аспект хране. На Светском самиту исхране, 1996. године, истакнут је значај безбедности и нутритивне вредности хране и навика у исхрани и усвојена је следећа комплекснија дефиниција: „Прехрамбена сигурност, на индивидуалном, породичном, националном, регионалном и глобалном нивоу је достигнута када сви људи, стално имају, физички и платежно, приступ довољним, безбедним и хранљивим намирницама које задовољавају њихове прехранбене потребе и навике и омогућавају активан и здрав живот“⁷. У Изјави о прехранбеној несигурности из 2001. године⁸, дефиниција је усавршена додатком социјалне димензије права свих на храну и тиме је добила коначну форму: „Прехрамбена сигурност је ситуација која постоји када сви људи, све време, имају физички, социјални и економски приступ довољним, безбедним и хранљивим намирницама које задовољавају њихове прехранбене потребе и навике и омогућавају активан и здрав живот“.

3 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 1974.

4 FAO. 1983. World Food Security: a Reappraisal of the Concepts and Approaches. Director General's Report. Rome.

5 World Bank. 1986. Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries, Washington DC.

6 Food security: concepts and measurement[, <http://www.fao.org/docrep/005/y4671e/y4671e06.htm>

7 FAO. 1996. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 13-17 November 1996. Rome, <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm>

8 FAO. 2002. The State of Food Insecurity in the World 2001. Rome.

Циљеви прехранбене сигурности могу се реализовати само ако су њима симултано обухваћени следећи аспекти: доступност на тржишту, економски и физички приступ храни, искористљивост хране и стабилност која временски повезује остала три аспекта (Food and Agricultural Organization 2008), слика 1.

Слика 1. Димензије прехранбене сигурности

Извор: <https://academicjournals.org/journal/JDAE/article-full-text/5C3ACD759442>

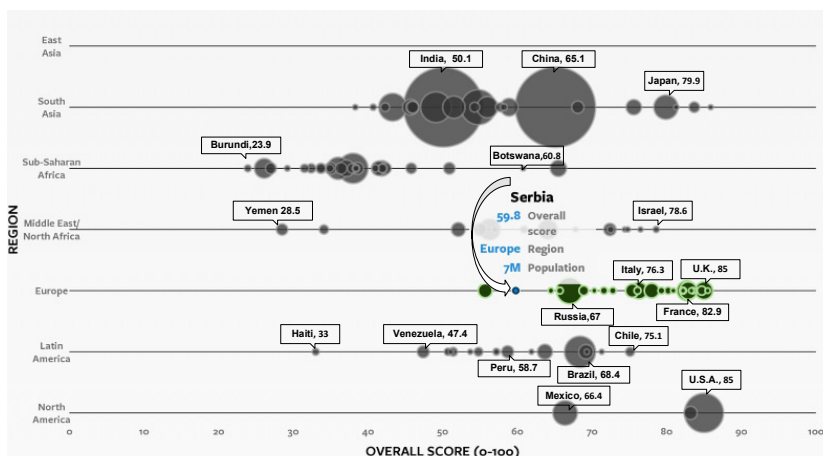
Посебном утемељењу прехранбене сигурности као концепта који развија компаративне предности међународне трговине и доприноси просперитету и смањењу сиромаштва дали су заговорници неолибералног приступа у економији, интернационалне агенције међу којима је Светска банка и други поборници глобализације (Bhagwati 2004), (Ingco, Nash 2004), (Wolf 2004).

Утврђивање нивоа прехранбене сигурности врши се на основу Глобалног индекса прехранбене сигурности (GFSI)⁹, који свеобухватно испитује сигурност хране кроз међународно утврђене димензије: Доступност, Приступ, Квалитет и безбедност укључујући и фактор са називом „Природни ресурси и отпорност“ којим се процењује Стабилност, тј. изложеност земље утицајима климатских промена, осетљивост и адаптилност природних

9 Global Food Security Index (GFSI 2019), је креирала енглеска истраживачка компанија The Economist Intelligence Unit уз финансијску подршку Corteva Agriscience™, пољопривредне дивизије DowDuPont, која фаворизује употребу генетски модификованих организама ради повећања приноса пољопривредних култура по јединици површине земљишта (Corteva Agriscience™ 2017).

ресурса и државе на ризике. Индекс рангира 113 земаља у развоју и развијених земљама света према степену прехранбене сигурности и представља динамички квантитативни и квалитативни модел упоређивања, изграђен из 28 јединствених показатеља међу којима су: стопа смртности, заступљеност неухрањености, приступ храни, дијетална разноликост, приступ води, стратегије суочавања са ризицима и средства за живот. Вредност укупног резултата GFSI земаља према регионима света приказан је на слици 2.

Слика 2. Индекс прехранбене сигурности земаља по регионима света

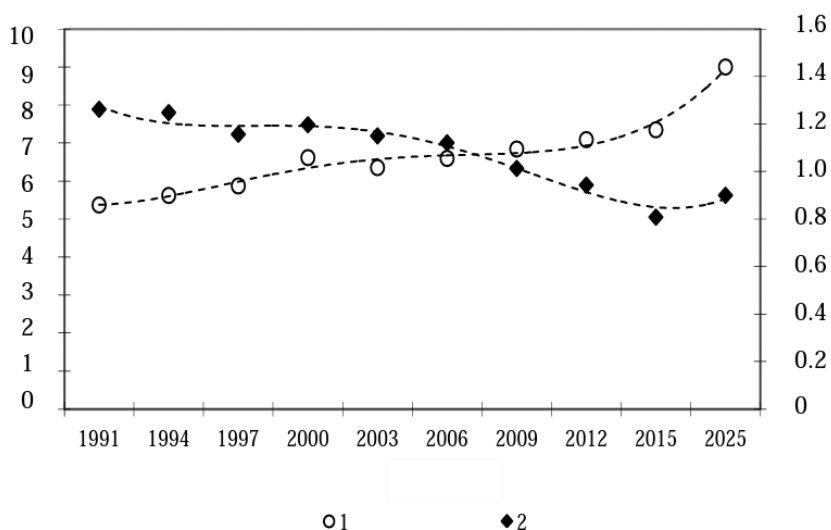
Извор: Food Security Index data tool, <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details>

Индекс пружа заједнички оквир за разумевање узрока несигурности хране испитивањем динамике прехранбених система широм света. У 2017. години уочава се пад индекса у земљама у којима постоје ратни конфликти али и у мирним регионима где је ниво прехранбене сигурности опао услед глобалне финансијске кризе. Упркос свим здруженим напорима број неухрањених и гладних људи у свету је у порасту¹⁰. Према подацима FAO у 2016. години, потхрањеност је заступљена код 11% светске популације (око 815 милиона људи), а подаци Светске Банке из 2017. године показују да 83 милиона људи, у 45 земаља, гладује. Као главни разлози за овакво стање наводе се: природне катастрофе, оружани конфликти, раст популације и сиромаштво. Светска економска

¹⁰ У развијеним регионима не прелази 5%, у регионима у развоју достиже 13%, у Азијским земљама 13% док је у Афричким земљама до 20%.

криза допринела је порасту сиромаштва и глади у свету. Према предвиђањима Организације Уједињених Нација до 2050. године очекује се пораст светске популације до 10.9 милијарди, што ће захтевати пораст залиха хране за 50%, а према неким прогнозама за 75% (Godfrey et al. 2010), слика 3.

Слика 3. Предвиђање кретања 1. укупне популације и 2. броја потхрањених становника у милијардама

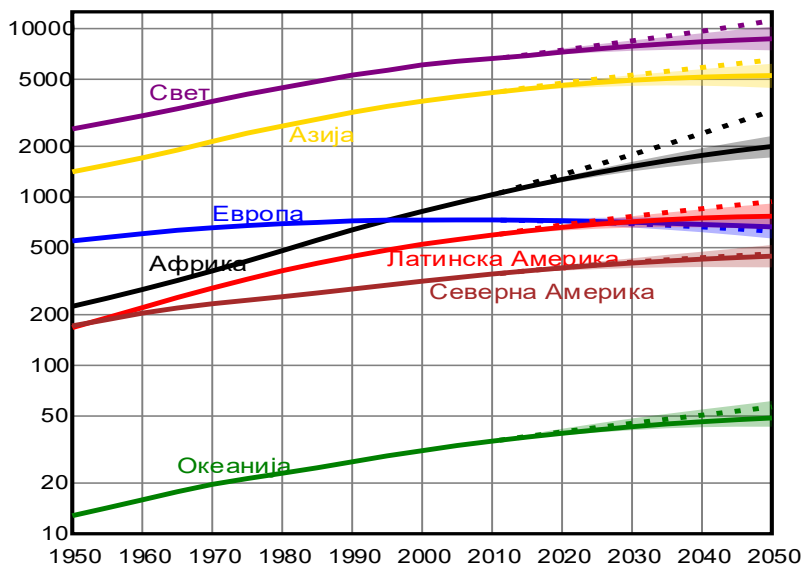

Извор: А. Yu. Prosekov, S. A. Ivanova, 2016

Нарочити пораст потребе за храном¹¹ се очекује у земљама у развоју које конзумирају пиринач као главни извор калорија (60%) и Субсахарској Африци (250%), слика 4.

¹¹ Досадашње потребе организма сагледаване су преко квантитативног показатеља тј. броја калорија али не и структуре нутритивних материја које је чине, нпр. за просечну особу која живи у умереној клими и не бави се тешким физичким радом дневни калоријски унос треба да потиче из протеинских намирница, 13%, намирница богатих мастима, 33% и намирница извора угљених хидрата, 54%.

Слика 4. Предвиђање кретања светске популације у милионима

Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Projections_of_population_growth

Опадање броја становника се очекује једино у развијеним Европским земљама и Православним земљама у развоју. Модерне технологије у производњи хране омогућавају повећање плодности земљишта, коришћење ресурса мора и океана, соларне енергије, предности узгоја хибридних сорти биљака и пасмина животиња, али истовремено постоје и реалне шансе да коришћење ових технологија изазове планетарну еколошку катастрофу. Неки научници решење виде у узгоју и масовном коришћењу инсеката са високопротеинским садржајем као замену за свињско и говеђе месо. Иако тек једна трећина научника фаворизује употребу генетски модификованих организама (ГМО), постоји мишљење да циљ увођења није прехрана широких слојева становништва планете већ повећање прихода ограничене групе појединаца и корпорација које их промовишу (Prosekov, Ivanova 2018).

Потпуна прехранбена сигурност државе је успостављена када су резерве хране за 30%. веће од потреба становништва. Према препорукама FAO прехранбена сигурност државе је успостављена када држава производи 80% количина виталних производа у односу на потребе становништва док Руско законодавство¹² идентификује осам типова хране и ниво сопствене производње намирница

¹² Председнички декрет број 120 из 2010. године.

(житарице 95%, месо и производи од меса 85%, млеко и млечни производи 90%, рибљи производи 80%, кромпир 95%, усолјена храна 85%) који треба достићи у односу на потребе популације како би се обезбедила прехранбена самодовољност.

У 2018. години FAO је декларисао мото: „Без отпадака хране и губитака хране“¹³. Иако тренутна светска производња хране омогућава прехрану становника са храном која садржи просечних 2884 калорија дневно, односно 81.23 грама протеина и 82.76 грама масти (FAOSTAT 2013)¹⁴, глад није искорењена. Глобални проблем глади не може бити решен једноставним повећањем продуктивности без научно-интензивног развоја биотехнологија које омогућавају чување произведених производа, развоја теорије логистичких шема и рационалног развоја пољопривредне производње (Seragelding 1999). У већини земаља у развоју глад се не јавља због недостатка залиха житарица у свету, већ због ниских примања популације, где су прехранбени производи неприступачни већем броју људи, табела 1.

Табела 1. Удео потхрањених у укупној популацији

Регија	Потхрањени у укупном броју (%)			
	1990-1992	2004-2006	2007-2009	2010-2012
Свет	18,1	13,8	12,9	12,5
Развијене земље	1,9	1,2	1,3	1,4
Земље у развоју	23,2	16,8	15,5	14,9
Азија	23,7	16,3	14,8	13,9
Африка	27,3	23,1	22,6	22,9
Латин. америка	14,6	9,7	8,7	8,3

Извор: Kwasek 2012

Производња хране није равномерно распоређена тако да повећање продуктивности производње хране у развијеним земљама (САД, ЕУ) не доприноси смањењу глади у свету, напротив, циљано генерише јаз како би се под геслом „успостављања демократије“ политички утицало на земље увознице хране. Појава цивилизацијског парадокса, да је око милијарду становника у укупној светској

13 Настају као последица неадекватно развијене инфраструктуре, највише у процесу производње и при складиштењу, нпр. чување хране у неадекватним складиштима генерише око 40% губитака хране (Kwasek 2012). Око 1/3 јестивих прехранбених производа у свету пропадне, и то у Европи и Северној Америци 95-115 кг/ств. а у Африци и Азији 6-11 кг/ств. (FAO 2011).

14 Биланс стања хране представља свеобухватну слику обрасца снабдевања храном у одабраној земљи (подручју) током одређеног референтног периода.

популацији гојазно и здравствено угрожено¹⁵, док је исто толико потхрањено или гладује, иде у прилог тези да за елиминисање глади нема доброг механизма или политичке воље.

Модерни конфликти инспирисани су профитом од продаје наоружања и експлоатацијом ресурса дестабилизираних земаља. У условима униполарног свет и политичке нестабилности у којој се режими држава смењују „преко ноћи“, немогуће се успоставити прехранбени сигурност. Потребно је успоставити економску и политичку контратежу САД и ЕУ, групом развијених земаља¹⁶ које су организоване са циљем усмеравањем глобалних процеса у међународно правне и хумане оквиру развоја (Prosekov, Ivanova 2018).

Прехрамбена сигурност постаје питање националне безбедности развијених држава. Иако имају велику еластичност економије (могућност функционисања у условима нестабилности) зависност од увоза хране у прехранбено сигурним земљама може их оставити изложеним прехранбеној кризи уколико им се уведу извозне санкције, подбаци жетва, настану немири у земљама добављачима или ако буду подвргнуте економским санкцијама. Најупечатљивији пример је Јапан, највећи увозник хране, који је високо рангиран како прехранбено сигурна земља GFSI (79.9), што значи да је високо адаптивна и отпорна земља на прехранбене осцилације, иако производи само 39% хране коју користи у исхрани становништва¹⁷.

Ослањање на међународну трговину и јаку економију може бити потенцијална претња за националну безбедност земље (Group Captain Simon Hindmarsh Royal Air Force 2017).

Економска криза 2007/2008. указала је на рањивост оваквог приступа и прехранбени сигурност поставила не као политичко

15 Гојазност се повезује са променама у животном стилу (седећи начин живота, неодговарајуће навике у исхрани, ниска физичка активност, стрес), али и са повећањем цена хране и њеном корелацијом са нутритивном вредношћу и трошковима производње (Drewnowski 2010).

16 Група земаља: Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужна Африка (БРИКС) до 2050. године имаће 36-44% светске популације за изузетним економским и радним потенцијалом (2000. г. производиле су 25-39% светских залиха житарица, 36-41% масти и уља и 23-25% меса), затим ОДКБ (рус. *Организация Договора о коллективной безопасности*) која је формирана са тим циљем, Евроазијска Економска Унија (Јерменија, Белорусија, Казахстан, Киргистан и Русија) и други.

17 Јапан је 1960. г. производио 60% хране за сопствене потребе, а данас је највећи увозник меса на свету, 25% укупног увоза чине житарице и легуминозе из САД а 39% разни прехранбени производи из ASEAN-а (Association of Southeast Asian Nations), Кине и ЕУ. Велика Британија данас производи 61% хране коју користи, а Француска производи вишак од 121% (Vosse et al. 2016).

питање већ као јасан изазов за националну безбедност Јапана, како по питању зависности од увоза житарица тако и по питању нивоа самодовољности у производњи хране. Искуства Јапана упечатљиво показују све аспекте актуелног приступа прехранбеној сигурности у свету. Од другог светског рата Јапан се развијао у економски јаку и просперитетну земљу која је упоредо са индустријализацијом и урбанизацијом, притиснута од стране САД у правцу глобализације, либерализовала увозну политику и укључивањем у међународне финансијске и трговинске аранжмане (Trans Pacific Partnership) смањивала капацитете аграрног сектора. Упоредо са смањивањем могућности пољопривредне производње „вестернизација“ стила живота и навика у исхрани је повећавала потребе за нетрадиционалном јапанском храном чија је производња везана за друге крајеве света, нпр. 1960. г. пиринач је у исхрани био заступљен са 48.4%, а 2005. г. 23.3%, а порасла је и потражња за месом и масноћама¹⁸. Могућност набавке хране на светском тржишту нарочито је угрожена нарастајућом тражњом Кине¹⁹ и Индије, а домаћа производња која је ослоњена на мале фарме са великим логистичким трошковима, фискалним наметима и просечном старосном структуром од 65 година код 50% фармера, нема капацитет да обезбеди прехранбену самодовољност.

Највећа препрека у постизању прехранбене самодовољности створена је „прехранбеном транзицијом“ тј. променом културе исхране Јапанаца, који увозну храну сматрају супериорнијом. Јапанска влада је стратешким везама са Аустралијом ублажила потенцијалну прехранбену несигурност али је као трајно решење Министарство пољопривреде, шумарства и рибарства Јапана промовисало политичке мере које укључују:

- I) повећање производње домаће хране,
- II) националну едукацију о традиционалној јапанској исхрани богатој рибом, рижом и поврћем и
- III) осигурање стабилног увоза већом диверсификацијом.

18 „Вестернизација“ је донела финансијске бенефите земљама англо-саксонског говорног подручја. САД, као највећи произвођач кукуруза, формирале су укус потрошача на светском нивоу тако да се у производњи прехранбених производа широм света користи глукозни сируп који се добија од кукуруза, чиме су решили проблем пласмана вишкова ове житарице и учинили традиционалну храну „безукусном“. Треба нагласити да су промене навика у исхрани деградирале здравствени статус и плодност становништва, чиме је повећано тржиште и профит фармацеутског сектора поменутих земаља.

19 Због раста популације али и количине потребне хране по глави становника (1961. г. један становник је користио 4 килограма меса годишње, 1983. г. 16 кг, а у 2009. г. око 58 кг). За производњу једне тоне меса потребно је 20 тона сточне хране, односно 15,5 тона воде.

Тренутне претње систему прехранбене сигурности у свету су (Kwasek, 2012) :

1. Раст светске популације,
2. Повећање тражње за храном,
3. Цена хране²⁰,
4. Нестајање варијетета пољопривредних сорти,
5. Повећање подручја са недостатком воде и земље за обраду,
6. Отпад и губици хране.

Студије указују да је до 14 % становништва САД (Coleman-Jensen et al. 2014) и 9 % становништва ЕУ27 доживело прехранбену несигурност (Borch 2016). Преваленција несигурности у храни варира између држава и земаља. Прехранбена сигурност је глобални изазов, уколико није могуће обезбедити стабилно снабдевање довољном количином хране да се прехрани популација, постоји могућност од избијања конфликта (Martin-Shields, Stojetz 2019)²¹.

ПРЕХРАМБЕНА СИГУРНОСТ У СТРАТЕГИЈАМА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕЛЕВАНТНИХ ДРЖАВА

Без стратегије националне безбедности, сваки народ и држава су дезоријентисани и принуђени да се последицама тог недостатка баве у будућности, уместо да у њој активно учествују (Ковач 2003).

Прегледом Стратегија националних безбедности (СНБ) земаља у региону и свету, а на основу значаја који се придаје прехранбеној сигурности и начина на који се она изграђује, може се стећи увид о суверености државне политике, изграђености националне свести и стратегијске далековидости државног руководства посматране државе.

У СНБ Републике Албаније (Republic of Albania 2004) на страни 13 у глави IV. Ризици и претње по безбедност, под редним бројем 28. Интерни ризици и претње, храна је наведена као могући ризик по јавно здравље грађана при неконтролисаном промету. Албанија свој економски и друштвени просперитет гради на принципима „слободне трговине” (страна 6, глава I, под редним бројем 8) која је генератор зависности и губитка прехранбеног суверенитета

20 На глобалном нивоу предвиђа се дуплирање цена хране до 2030. године.

21 Храна је постала инструмент хибридног рада. Храном се диригује почетак, интензитет и крај конфликта, привредне и демографске карактеристике држава, бројност и цивилизацијска потенцијалност народа.

(прим.аут.). Нема казуалне повезаности прехране становништва и безбедности.

У СНБ Републике Аустрије (Republic of Austria 2013) у делу 2.1.2. Изазови, ризици и претње (ИРП), на страни 7, недостатак енергије, хране, воде са којима се суочавају Аустрија и ЕУ идентификовани су као један од ИРП, а на страни 4. у првој глави Безбедносна политика за 21. век, пољопривреда је између осталих истакнута као фактор интегралне безбедност државе.

Бијела књига одбране Босне и Херцеговине (Bosna i Hercegovina 2005) не садржи термин храна, исхрана и сл. У делу „Унутарњи изазови“ исказује став у коме спомиње пољопривреду у контексту привредног развоја без осврта на прехранбену сигурност. Декларативно, гарант сигурности становништва у свим сферама је улазак у ЕУ.

У СНБ Републике Чешке (Czech Republic 2015) на страни 8., у глави 14. Стратегијски интереси, алинеја 13, као један од стратегијских интереса убраја се очување енергије, сировина, прехранбене сигурности и одговарајућег нивоа стратегијских резерви. На страни 14, глава 4. „Безбедносно окружење“, у делу Безбедносне претње, наглашен је значај питања прехранбене сигурности и извора водоснабдевања у оквиру претње под називом „Прекид снабдевања стратегијским сировинама или енергијом“. На страни 20., глава 5. „Стратегија за промоцију безбедносних интереса Републике Чешке“ у делу под називом: Стратегија спречавања и сузбијања безбедносних претњи, алинеја 76., у мерама Владе за осигурање снабдевања сировинама и енергијом прехранбена сигурност и извори водоснабдевања имају растући значај. Аранжмани Владе омогућавају узгој усева за енергетску употребу без нарушавања прехранбене сигурности земље, као и одржавање одговарајућег нивоа залиха стратешки важне пољопривредне и прехранбене робе.

У СНБ Републике Бугарске (Republic of Bulgaria 2011), у трећој глави: „Екстерни ризици и претње“, у тачки 38. само се констатује да је један од ризика превелика зависност Републике Бугарске од увоза хране.

У Глобалној стратегији Европске Уније (ЕУ) (EU 2016) стабилност источних и јужних региона директно утичне ра стабилност и виталне интересе ЕУ. У развоју тих региона препознат је утицај енергетске безбедности на елиминисање оскудица у храни и подршке владама кроз развој, дипломатију и научну сарадњу у достизању одрживе производње хране, коришћења воде и енергије (EU 2016, 27). На страни 29. у делу Превенција мира, истакнут је

утицај оскудице у води и храни као једног од могућих узрока избијања конфликта. У оквирима функционалне мултилатералне сарадње за очување стабилности на Блиском истоку и Северној Африци, ЕУ декларише обавезу доприноса у прехранбеној сигурности ових региона (ЕУ 2016, 34, 36). У оквиру територије на којој се простире ЕУ није разматрана прехранбена сигурност.

У Мађарској СНБ (Ministry of foreign affair of Hungary 2012) проблем прехранбене сигурности третира се у контексту безбедносних претњи и изазова за Мађарску и њено руководство. У глави III., алинеја 33. (Ministry of foreign affair of Hungary 2012, 14, 15) се као могући извор глобалних и међудржавних сукоба између осталог наводе проблеми снабдевања храном и приступа пијаћој води, због чега се прехранбеној сигурности генетски немодификоване хране и сигурности приступа довољним количинама пијаће воде придаје изузетан значај²².

Француска Бела књига одбране и националне сигурности (French white paper on defence and national security 2013) у поглављу 6. Имплементација стратегије, на страни 68. се сектор хране декларише као стратешки, а у глави 7. Захтевани ресурси за имплементирање стратегије, на страни 99. у делу Гарантовање континуитета виталних функција, сектор хране се ставља у категорију „од виталног значаја“, одмах након државних војних активности. Француска је значајан светски произвођач и извозник хране (Индекс прехранбене сигурности 82.3, на трећем месту одмах иза САД и ВБ чија је вредност индекса 85) па је и очекиван приоритетни третман области хране и прехранбене сигурности.

Грчка национална безбедносна политика за 21. век (ELIAMEP 2007) не препознаје значај прехранбене сигурности међу стратегијским приоритетима којима се штите витални интереси. Значајно је изнети закључак да је већина чланица ЕУ „уљуљкана“ у сигурност и обећања и да својим напорима стреме ка што бољој позицији у економској и безбедносној архитектури ЕУ и НАТО не ретко долазећи у антагонистички однос према виталним интересима немају проактиван однос (нпр. нерешена територијална питања након инвазије Турске на Кипар и све израженије неоосманске тежње промовисане у књизи „Стратегијска дубина“ А. Давутоглуа).

Стратегија националне сигурности Републике Хрватске (Hrvatski Sabor 2017) у оквиру дела III. Сигурносно окружје,

22 Заштита водоснабдевања и пољопривредног земљишта, обезбеђивање услова за снабдевање становништва чистом питком водом и не-ГМО (генетски модификовани организми) храном.

Глобална разина (Hrvatski Sabor 2017, 3) у амбијенту у коме ће се будући сукоби одвијати у нејасној и тешко разлучивој ситуацији између рата и мира, истиче на првом месту приступ храни, затим води, енергији и комуникацијама као приоритетне безбедносне интересе држава у свету. У делу IV. Стратешки циљеви, инструменти и механизми њихова остваривања, под Б. „Добробит и просперитет грађана“ (Hrvatski Sabor 2017, 12), Република Хрватска планира да производњу здраве хране модерним технологијама, као гране са компаративним предностима у слабије развијеним и насељеним подручјима, користи за демографску ревитализацију и равномернији државни развој (Hrvatski Sabor 2017, 13). Један од приоритета у подручју безбедности и здравља (Hrvatski Sabor 2017, 17) јесте заштита грађана од претњи здрављу због масовне дистрибуције и употребе индустријски произведене хране која повећава ризик од тровања и злоупотребе.

СНБ Румуније (The National Security Strategy Of Romania 2007.) не препознаје прехранбену сигурност као један од виталних интереса. Треба истакнути да Румунија има компаративне предности за производњу и извоз прехранбених производа.

Бела књига Немачке (White Paper On German Security Policy And The Future Of The Bundeswehr 2016) има проактиван приступ ка базичним ресурсима, при чему храну не декларише експлицитно.

У стратегијском прегледу одбране и сигурности Велике Британије (Securing Britain in an Age of Uncertainty 2010) храна се заједно са стратешким минералним ресурсима и водом сматра извором будућих ризика и претњи који би настали као резултат надметања за ресурсе између земља или унутар њих. Такав приступ наметнуо је обавезу државним органима да побољшају своје способности у разумевању промена и одговарајућој реакцији на њих како би се осигурала национална безбедност Уједињеног Краљевства (Securing Britain in an Age of Uncertainty 2010, 52).

Сједињене Америчке Државе имају највећи индекс прехранбене сигурности који износи 85 и постављају себе на позицију лидера у промоцији и ширењу концепта прехранбене сигурности са циљем повећања отпорности на флукуацију тржишта, модернизацију пољопривреде и смањења рањивости сиромашних (National Security Strategy of United States of America 2017, 18). Климатске промене посматрају се са аспекта ургентне и растуће претње по националну безбедност јер доприносе растућим природним катастрофама, кретању избеглица и развоју конфликта због хране и воде (National Security Strategy of United States of America 2017,

12). У контексту преношења и развоја патогена и епидемија путем хране и воде предузимају се мере за јачање националног и глобалног система контроле и превенције (National Security Strategy of United States of America 2017, 14). Прехрамбена сигурност се штити и одбраном инсталација и уређаја за чување хране од сајбер претњи (National Security Strategy of United States of America 2017, 12). У оквиру приоритетних акција за заштиту људи од патњи, подржавају прехрамбену сигурност и здравствене програме који чувају животе (National Security Strategy of United States of America 2017, 42).

Вредност индекса прехрамбене сигурности Народне Републике Кине (НРК) је знатно виши од светског просека и износи 65.1. Као земља са најбржим привредним растом и демографским потенцијалом, позорност око прехране становништва у сталном је фокусу мера привредног развоја у коме НРК предњачи у односу на остале велике светске економије. СНБ НРК (China's National Defense in the New Era 2019) представља својеврстан одговор на СНБ САД из 2017. године, у којој Кина као нарастајућа супер силе редефинише односе стратешког ривалства са постојећим силама, прерасходно САД.

Руска Федерација у својој СНБ (Russian National Security Strategy 2015) идентификује све сложеније проблеме везане за светску демографску ситуацију, животну средину, прехрамбену сигурност, мањак слатке воде, последице климатских промена и учестале епидемије узроковане до сада непознатим вирусима (Russian National Security Strategy 2015, 5) Побољшање квалитета живота грађана се гарантује обезбеђивањем, на првом месту сигурности хране а затим, приступачности удобног стамбеног простора, висококвалитетних и сигурних роба и услуга, модерног образовања и здравствене заштите, инфраструктуре и др. (Russian National Security Strategy 2015, 11). Сектор хране има стратешки значај а прехрамбена сигурност РФ се заснива на изградњи независности и суверености у обезбеђењу довољних количина хране из сопствене производње²³, чиме се

23 Достиже се декларисаним убрзаним развојем и модернизацијом агроиндустријских и рибарских комплекса, прехрамбене индустрије, инфраструктуре домаћег тржишта, затим повећањем ефикасности државне подршке пољопривредним произвођачима робе и проширење њиховог приступа тржишту продаје производа, развојем сточарства, селекције, узгојем семена и аквакултура (узгој риба), формирањем довољних федералних резерви семена пољопривредних биљака (укључујући залихе семенских резерви), и развојем производње мешовите хране, протеинских, витаминских и минералних додатака и пред-мешавине и ветеринарских (сточних) препарата; Прехрамбена сигурност условљена је и повећањем плодности тла и спречавањем исцрпљивања и смањења површина пољопривредних земљишта и пашњака, спречавање неконтролисане циркулације генетски модификованих организама намењених испуштању у животну средину и производа добијених употребом таквих

редефинише постојећи концепт прехранбене сигурности заснован на слободној трговини на светском тржишту. Нова парадигма прехранбене независности биће подстицај и другим земљама за слично промишљање у надолазећем времену турбулентних промена.

Анализа стратегијског окружења у СНБ Републике Србије (РС) (Република Србија 2019) антиципира недостатак хране и воде као изазов, ризик и претњу (Република Србија 2019, 4) и процењује могућност ширења сукоба у свету због ових виталних ресурса (Република Србија 2019, 5) али изостају концептуалне смернице за превентивно деловање и адекватан одговор РС на потенцијалну дестабилизацију.

Нема јединственог критеријума по коме би се државе класификовале у односу на приступ проблему прехранбене сигурности у СНБ. На основу претходне анализе могао би се изнети закључак да државе са великим геополитичким утицајем (Русија, Кина, САД, ВБ) питање прехранбене сигурности сматрају приоритетом, теже високој прехранбеној аутономији и извозу вишкова хране као једног од инструмената меке моћи којим креирају економске и политичке токове. Материјално развијене земље ЕУ које имају високо продуктивне економије и аграрни сектор, сувереност и способности прехране становништва посматрају као неодвојиве категорије (Немачка, Француска, Италија и др.). Остале разматране земље у зависности од компаративних предности у пољопривредној производњи и перцепције државног руководства, у већој или мањој мери своју прехранбену сигурност заснивају или на делегираним припадностима стеченим уласком у ЕУ и војне савезе или проактивно приступају изградњи сопственог одрживог прехранбеног система у складу са декларисаном политиком о неутралности.

НОВА ПАРАДИГМА - ПРЕХРАМБЕНИ СУВЕРЕНИТЕТ

Концепт прехранбене сигурности заснован је на глобалном повезивању тржишта и размени роба у условима униполарног света и постојања доминантне силе која намеће систем вредности и понашања осталих субјеката у међународним односима. Појава

организама или њиховим садржајем и побољшањем система техничке регулације, хигијенског и фитосанитарног надзора и надзора у сфери осигурања безбедности прехранбених производа за здравље људи и оспособљавање научних радника и високо квалификованих стручњака из области пољопривреде (Russian National Security Strategy 2015, 12).

нових актера на светској геополитичкој сцени имплицира извесни степен дестабилизације и редефинисања постојећих односа. Лидери надоласећих промена јесу Русија и Кина са својим савезницима које спроводе активности на ограничавању самовоље појединих геополитичких субјеката и враћању цивилизацијских токова у међународне правне оквире. Један од значајних праваца деловања је успостављање одрживог концепта прехране становништва на државном и глобалним нивоу.

Потреба за променама у начину производње и дистрибуције хране и праведнијом расподелом остварених користи мобилисала је сељачко становништво у глобалним размерама и отворила пут ка развоју праведнијег и целисходнијег прехранбеног концепта. Прехранбени суверенитет као термин први пут је употребљен и дефинисан 1996. године, на другој интернационалној конференцији активиста групе „Пут земљорадника“ (org. *La via campesina*²⁴) одржаној у Мексику, а исте године је на Светском Самиту Хране у Риму. (*La Via Campesina* 1996) представљена и дефиниција: „Прехранбени суверенитет је право сваке нације да задржи и развија сопствени капацитет за производњу својих основних прехранбених производа и производне разноликости. Ми имамо право да производимо сопствену храну на нашој територији. Прехранбени суверенитет је предуслов за истинску прехранбену сигурност“. Прехранбени су суверенитет представља алтернативни социјални и економски модел производње хране који се заснива на принципима праведности, демократичности, једнакости и одрживости унутар система производње хране. *La via Campesina* је глобална платформа сељака и бори се за традиционални „сељачки“ модел производње који се супротставља хегемомом концепту корпорацијског прехранбеног система (Петровић 2019).

Шест мултинационалних корпорација (Bayer, DuPont, Monsanto, Dow, Syngenta, BASF) власници су 75% патената на биљне сорте, 60% комерцијалног тржишта семена и 76% агрохемијских инпута (ETC Group 2013). Читав ланац производње и дистрибуције хране контролисан је од неколицине глобалних компанија чије постојање врхуни тржишна доминација, високе профитне стопе, глобални ланци и супермаркети, концентрација корпоративног власништва земље и неодрживо искоришћавање природних ресурса.

Либерализација тржишта и финансијски аранжмани Светске банке, 24 Међународни покрет основан 1992. године на конгресу Националне уније фармера и власника домаћинства (UNAG), са седиштем регистрованим 1993. године у Монсу, Белгије. Данас обухвата 182 организације у 81 земљи, са преко 200 милиона сељака (*La Via Campesina* 2019).

ММФ и Светске трговинске организације заштитили су производњу и тржишта материјално развијених земаља Запада и САД, а осталим земљама онемогућиле самостално руковођење националним системом за производњу хране (Holt-Giménez, Reabody 2008).

Дестимулативно деловање на мале произвођаче и породична газдинства у руралним крајевима, који су већ били потиснути на маргину социјалне лествице, онемогућило је одрживост глобалног система за производњу гране. Иако је агробизнис декларативно устројен на хуманим принципима прехранбене сигурности нација и одрживости производње, ефекти су дијаметрално супротни, број гладних се не смањује а власништво над земљом, семенима, средствима за продукцију и дистрибуцију прелази у руке профитно оријентисаних наднационалних конгломерата²⁵.

Покрет „Пут земљорадника“ бори се за:

- Прехрамбени суверенитет
- Агроекологију и семе које производи сељак
- Земљу, воду и територију
- Сељачка права
- Очување климе и човекове околине
- Интернационалну солидарност
- Достојанство досељеника и најамних радника.

Прехрамбени суверенитет омогућава људима слободу избора начина на који да производе, дистрибуирају и конзумирају храну и базиран је на социјалном, економском, еколошком и културном принципу чија синергија омогућава одрживу пољопривреду и квалитетан и достојанствен живот људи у руралним крајевима. Сељачки модел омогућава социјалну и економску правду, поштује идентитет и знање локалних заједница, даје приоритет локалним тржиштима и оснажује аутономију људи и заједница.

Сељачки покрет се бори против нехуманог деловања транснационалних компанија и агробизниса, капитализма и либерализације тржишта (La Via Campesina 2019).

25 У времену од 1970. г. до данас број малих произвођача Финске, Белгије, Француске и Немачке смањило се за 70%, САД за 50%. Од уласка у ЕУ до 2010. г. Бугарска, Чешка, Естонија и Словачка изгубиле су 40% својих фарми, док је у Пољској нестао скоро 1 милион малих пољопривредника, у Аргентини 33% фарми (1988.-2008.), Чилеу 15% (1997.-2007.), Површина коју су обрађивала пољопривредна домаћинства се смањила у Индији за 50% (1971. -2006.), Кини 25% (1985.-2000.) и Африци (The Guardian 2014).

Слика 6. Прехрамбени суверенитет је базиран на шест стубова

Извор: Tambi et al. 2014

Конзумирање хране је инхерентно и политички чин. Одабиром хране коју конзумирамо на изванредан начин се подржавају или не подржавају одређење структуре моћи које дефинишу и контролишу прехранбени систем. Прехрамбени систем се тиче свих, произвођача и потрошача у руралним и урбаним срединама, материјално богатим и сиромашним земљама. Људи су зависни од хране и желе да једу бољу и квалитетнију храну која је произведена на начелима праведности и одрживости. Управо таква начела подржава покрет за прехранбени суверенитет у својој борби за бољи и праведнији систем производње хране (Петровић 2019).

Без прехранбеног суверенитета, никакав политички суверенитет није могућ. Без прехранбеног суверенитета никаква одржива прехранбена сигурност и правда није могућа (Амин 2011). Прехрамбени суверенитет је комплексан и вишедимензионалан феномен који дубоко прожима све сфере реалности, много даље од саме пољопривреде и производње хране, он задире у физичку,

менталну и духовну сферу од појединца преко породице до нације и државе која је гарант опстанка и просперитета појединца, друштва и цивилизације у целини.

ПРЕХРАМБЕНА СИГУРНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Србија је земља са изузетним географским, климатским и педолошким предиспозицијама²⁶, компаративним предностима за воћарску, виноградарску и сточарску производњу²⁷ тј. за производњу здраве хране, која изграђује здраве људе, јаку државу у демографском, социјалном, духовном и економском аспекту.

Индекс прехранбене сигурности (ИПС) РС износи 59.8, што је вредност која указује на извесне слабости изражене кроз бруто друштвени производ (БДП) по глави становника (осликава куповну моћ становништва) и недовољну ефикасност пољопривредне производње. Велики утицај на прехранбену сигурност има степен корупције који се посматра кроз способности Владе да развије и ефективно користи мере пољопривредне политике кроз побољшано снабдевање и смањење трошкова (Aziz 2001).

Према истраживању, у 2013. години је РС достигла куповну моћ Мађарске из 1999. године, Румуније из 2007. г. и Аустрије из 1981. године. Исте године Аустрија је имала четири пута већи БДП по глави становника од РС (Parić-Brankov, Milovanović 2015, 801-812). Главни разлог за овакво стање је пад животног стандарда у претходним деценијама услед изложености РС међународним економским санкцијама и НАТО агресији и нецелисходног третмана агробизнис сектора у привредном развоју РС. Ниска куповна моћ је у директној корелацији са потхрањеношћу становништва²⁸, и у спрези са другим социолошким, духовним и материјалним факторима резултира негативним демографским тенденцијама. На годишњем нивоу РС напушта око 40.000 најпродуктивнијих становника у потрази за бољим животом, 35.000 више умре него што се роди,

26 „Србија је земља таква да не само слично оној обећаној земљи точи мед и млеко, него као да је у себе примила четири времена и ваздух, па их из себе онда раздаје другима...“ (Константин Философ, XIV век, савременик Деспота Српског Стефана Лазаревића).

27 Сточарска производња је највећи генератор финансијских бенефита у агробиснису, нарочито говедарство са 30% укупних прихода.

28 Према подацима FAO (Food and Agricultural Organization) просечна потрошња од 2890 калорија дневно по становнику у Србији у периоду 2011-2013. г. је знатно изнад минималне вредности од 2300 калорија која је неопходна за здрав уравнотежен живот, али је далеко испод нивоа развијених земаља (Норвешка-3470 кал., Италија 3610-кал., Грчка-3650 кал.) или неких земаља у региону (Хрватска-3180 кал., Албанија-300 кал., Црна Гора-3040 кал., БиХ-3030 кал.).

а према званичној статистици око 17.000 се због чедоморства²⁹ не роди. Сматра се да је број нерегистрованих чедоморстава вишеструко већи, тј. око 200.000 (Радио-телевизија Војводине 2018). Према подацима института за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“ у Србији се у просеку региструје 36.000 новооболелих од канцера (Новости 2019).

Сеоско становништво, као доминантни носилац пољопривредне производње, једним делом због својих социолошких и демографских карактеристика, а другим због изостанка подстицајних механизма није у целини предузетнички оријентисано. Према попису пољопривреде из 2012. године у Републици Србији на 3.861.477 ха пољопривредног земљишта има 631.522 пољопривредних газдинстава (1991. године било их је 1.115.663), користи се 89% пољопривредног земљишта што просечно износи 5,4 ха по газдинству. Газдинство се у просеку састоји из шест делова површине 0,98 ха. Просечна старост носиоца газдинства је 59 година³⁰. Сеоски животни стил и бављење пољопривредом имају тенденцију одумирања. Иако пољопривреда представља велики потенцијал за укупни просперитет Србије, процес одумирања је убрзан дејством регулаторних, економских и социјалних механизма.

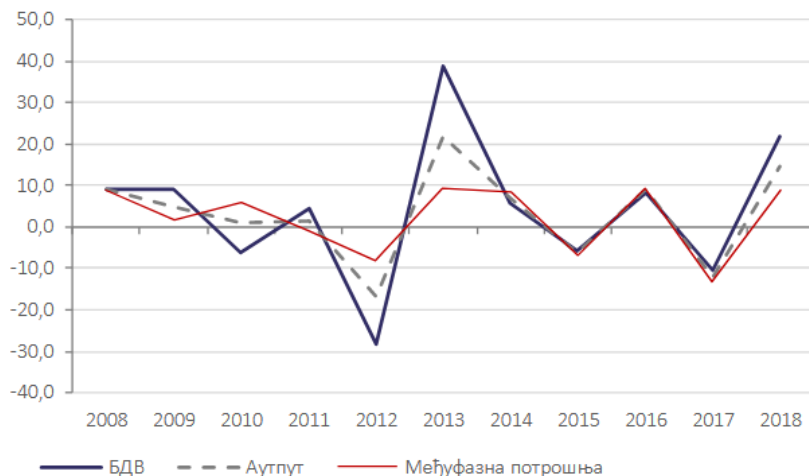
Пољопривреда³¹ као грана привреде са посебним значајем за економију РС, поседује потенцијал за повећање обима производње и прераде пољопривредних производа (Роровић 2009, 64), графикон 1.

29 Српски израз „chedo-morstvo“ или дете-убиство семантички описује овај богопротиван акт злочињења и буди савест и одговорност која има душевни и телесни еполог за појединца, породицу и народ.

30 (Интернет страница: www.popispoljoprivrede.stat.rs, Попис пољопривреде 2012. године у Републици Србији, Коначни резултати)

31 У стручној литератури употребљавају се још и термини агрокомплекс, агропривреда, агробизнис (енг. *agribusiness*) „збир свих производних радњи и услуга пољопривредне производње, производне радње на фармама, радње које се односе на складиштење, прераду и продају производа направљених од пољопривредних сировина“ (Davis, Goldberg 1957).

Графикон 1. Стопе раста БДВ-а пољопривреде 2008–2018 у %

Извор: Економски рачуни пољопривреде у Републици Србији, 2007 - 2018., Број 110, година LV, Републички завод за статистику, Београд, 2019

У 2017. години РС је имала негативну стопу раста у пољопривреди од 11,2%, док је стратегијом³² за тај период предвиђен позитиван раст од 9,1%, што указује на одступања од прокламованих циљева и противуречности међу којима је најзначајнија та да је централно место малог произвођача-сељака као покретача развоја у оквиру стратегије занемарено (Петровић 2019, 22). Негативне тенденције огледају се и у власничкој структури над пољопривредним земљиштем у РС. Наиме, Споразумом о стабилизацији и придруживању из 2008. г. је предвиђено да се до 01.09.2017.г. усклади законодавство за стицање својине над непокретностима у Србији како би се држављанима ЕУ обезбедио идентичан третман као сопственим држављанима чиме се либерализује тржиште државног пољопривредног земљишта. До 2015. године на снази је била измена истог закон која је прописивала могућност да страни држављанин закупи пољопривредно земљиште на 30 година што је изванредан број компанија употребио да дође у посед земље која се сада парложи, а домаћи фармери који су је обрађивали и тиме хранили породице, остали су без предмета рада и потиснути на социјалну маргину.

Изменом истог закона из 2017. година ова могућност је ограничена условом да је купац дужан да у тренутку подношења

32 Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014-2024. г.

захтева има најмање 10 година пребивалиште у Србији³³. Агросектор је погођен и процесима „land grabbing“-а³⁴ који је нарочито интензиван 2008. г. након пораста цена хране на светском тржишту. Ови процеси подстичу нестајање ситних произвођача, којих је у Србији највише, и локалних економија и заједница и прелазак на индустријско гајење монокултура за глобално тржиште. У периоду након НАТО агресије извршена је „предаторска“ приватизација у којој је у периоду од 2001. до 2012. године приватизовано 256 предузећа која су пословала у области пољопривреде. Више од 65.000 радника који су радили у тим предузећима је остало без посла, а чак 50% продајних уговора било је раскинуто (Шеварлић 2015). Пре приватизације у РС је успешно пословао 91 пољопривредни комбинат и 108 пољопривредних добара. Обрадиво земљиште у друштвеном власништву било је под управом пољопривредних комбината и задруга и у функцији производње хране за становништво.

Утицај развијености пољопривреде на безбедност може се посматрати из три перспективе: прва, као могућност производње потребних количина здраве хране за исхрану сопственог становништва, друга, као могућност зараде развојем агроектора и извозом пољопривредних производа, трећа, као здрав животни стил који ће вратити младе на село, повећати природни прираштај и здравље нације, извршити равномерну дисперзију становништва на територији, запослити људе и наметнути прогресивни развој читавог друштва³⁵. Србија је очувала своју сувереност због жилавости одбране која је изграђена на систему духовних вредности (слободарска традиција) и начину привређивања који се ослањао на пољопривредну производњу и социолошке карактеристике браниоца

33 Србија је једина земља која је то учинила пре самог уласка у ЕУ.

34 Карактеристичан за земље са ослабљеним државним регулаторним механизмима (присутан у Латинској Америци, Африци и неким деловима Азије), а дефинише се као контрола (кроз власништво, концесију, уговор, квоту, надмоћ) великих површина земље од стране лица, физичког или правног, у сврху спекулативног пословања и контроле ресурса на рачун пољопривредника, прехранбеног суверенитета о људских права (Baker-Smith, Attila 2016).

35 Селачки модел живота у кризним временима омогућава издржљивост одбране. Концентрацијом становништва у великим градовима одбрана земље постаје порознија и рањива. Вишедневни недостатак струје и воде, нарочито грејања у зимским месецима довео би до хуманитарне катастрофе. Концентрација становништва у великим градовима (Београд у коме живи око 30% становништва Републике Србије, затим Ниш, Нови Сад и Крагујевац у којима се одвијају слични демографски процеси) чини их потенцијалним објектима непријатељског деловања асиметричним хибридним методама у циљу нарушавања безбедности и дестабилизације државе, што је нарочито значајно при разматрању тзв. „мигрантског питања“.

произашле из таквог начина живота³⁶.

Све економски развијене државе улажу у прехранбени сектор³⁷, регулишу сопствено тржиште и примењују неки вид протекционизма над стратешким секторима привреде³⁸. На такав начин подстицан пољопривредник из ЕУ производи јефтину храну од српског сељака и на тржишту је конкурентнији од њега, истовремено либерализацијом увоза и фиксним курсом евра додатно је стимулисан да извози производе на српско тржиште чиме је онемогућен пласман домаћих производа и дугорочно планирање и развој пољопривреде и руралних области. У РС нема стратешког планирања производње, а изостају и значајније мере државног протекционизма којима па производња постаје неисплатива и неодржива (у јавности су познати примери просипања свежег млека, јагодичастиг воћа, зазирање воћњака и сточног фонда). Сељак стагнира и пропада јер нема средстава за проширену репродукцију, а држава губи способност за самосталну производњу довољне количине стратешких прехранбених производа. У створеном амбијенту домаћи производи не могу се пласирати на тржиште због увоза субвенционисаних иностраних производа који су ценовно конкурентније и поред нутритивне инфериорности па се потрошачи неретко због социјалних околности одлучују управо за њих и у дужем временском периоду нарушавају нутритивни баланс организма што резултира појавом гојазности, кардиоваскуларних проблема (изазивачи смрти 52% укупног броја умрлих у 2018. године), дијабетеса, а код популације у репродуктивном добу стерилитета који је већ почео да се третира као уобичајена појава. Буџетска средства намењена пољопривреди која су се ненаменски

36 Побеђени Фон Макензен је након пораза сопствене војске, изјавио да је Србија непокорива све док у њој живе горштакци у белим кућицама раштрканим по брдима широм земље. Српски сељак је смеран, радан, поштен, воли Бога који натапа земљу влагом и врши благодворење ваздуха, у зноју лица свога зарађује хлеб насушни, воли владара домаћина, воли породицу, има јеванђелску мудрост и проциљивост, неустрашив је, храбар и спреман на жртву, има јако домаћинство и породицу. Држава сачињена од таквих породица је неосвојива.

37 ЕУ улаже у аграр 130 америчких долара по становнику, а Србија свега 29 америчких долара (Пејановић, Тица 2005). Буџет за пољопривреду ЕУ у периоду од 2014. до 2020. г. износи у просеку 35% годишње (EU Parliament 2019), док је у Србији према Закону о пољопривреди и руралном развоју тај износ 5%. У реалности се издваја и мање, као на пример у 2016. г. у складу са расходима биџета је предвиђено издвајање од 56 милијарди динара док је стварно издвојено 40, 5 милијарди. Процењује се да су српски пољопривредници на овај начин у периоду 1996.-2016. године оштећени за око 100 милијарди динара (Шеварлић, 2016).

38 Просечна субвенција по хектару производње у ЕУ је око 259 евра, односно око осам пута више него у Србији (EU statistics 2019).

трошила сада се у мултиплицираном износу користе за скупа лечења оболелих становника и вештачку оплодњу.

Стратегијом развоја малих и средњих предузећа и предузетништва у РС предвиђен је доминантан допринос сектора пољопривредне производње и прераде у економског развоју, повећању запослености, приходу од извоза, исхрани становништва и руралном развоју. Може се закључити да постоји потреба за напретком у прехранбеној сигурности РС. Највећа одговорност је на Влади која треба да успостави адекватан систем, пре свега праћење и публикавање важних показатеља, целисходну прехранбену стратегију и стандарде, као и борбу против корупције у пољопривредном и прехранбеном сектору. Приоритети треба да буду рурални развој, смањење регионалних диспаратета и стабилизација пољопривредне производње која ће омогућити прехранбену сувереност и борбу против сиромаштва. Извозном оријентацијом и ревитализацијом села и сеоског начина живота, уз улагања у путну, енергетску, прерађивачку и откупну структуру и адекватне субвенције, економски, демографски и безбедносни показатељи имали би већи прираст, а кретања домицилног становништва била би реверзибилна, ка Србији и селу. Насупрот томе, неповољнији сценарио могао би наметнути насељавање и субвенционисање, у отаџбини, Мајци Србији, нама културолошки ненаклоњених демографских формата. Апел славног српског Војводе Живојина Мишића: „Ко не храни своју војску (народ, прим.аут.), храниће туђу“, актуелан је увек и опомиње.

ЗАКЉУЧАК

Безбедносно стање у свету након Другог светског рата описује се као стање ни рата ни мира, а у пракси је то стање перманентног хибридног рада. Прехранбени инжењеринг и контрола дистрибутивних токова хране постали су део хибридног арсенала. Начин на који се концепт прехранбене сигурности спроводи јесте неопходан али не и довољан услов за обезбеђење адекватне исхране становништва (Briones, 2018, 113-127). У условима униполарног света, једнострано контролисаног финансијског амбијента и тржишта роба, и једне светске валуте, прехранбена сигурност се заснивала на економским могућностима државе и ширини приступа тржишту прехранбених производа, које је инструментализовано и са аспекта „меке моћи“ употребљавано за обликовање друштвених процеса. Један број држава је у процесима глобализације изгубио перцепцију

прехрамбеног аспекта властитог суверенитета па је бригу о виталним интересима делегирао наднационалним интегративним субјектима (међународни савези, уније, организације) што се рефлектује кроз ставове изражене у СНБ.

Парадигма прехрамбеног суверенитета и духовне обнове заживела је повратком на светску геополитичку сцену првенствено Русије, а затим Кине, и стварања мултиполарног окружења. Потреба за променама у начину производње и дистрибуције хране и праведнијом расподелом остварених користи мобилисала је и сељачко становништво у глобалним размерама и отворила пут ка развоју праведнијег и целисходнијег прехрамбеног концепта.

Прехранбена сувереност, не само са аспекта довољне количине прехранбених производа већ и здравствене исправности и нутритивних карактеристика истих, представља концепт који даје адекватнија решења на унутрашњем и спољном плану државне политике. Огромно евро-азијско тржиште са трговинским аранжманима и адекватна привредна стратегија пружају Републици Србији могућност ревитализације и рехабилитације свих сегмената привреде и друштва и достизање стања у коме ће одговор на безбедносне изазове, ризике и претње бити целисходнији у надолазећем времену.

ЛИТЕРАТУРА

- A. Yu. Prosekov, S. A. Ivanova. 2016. "Providing food security in the existing tendencies of population growth and political and economic instability in the world." *Foods and Raw Materials* 4 (2): 201-211.
- Alexander Y. Prosekov, Svetlana A. Ivanova. 2018. "Food security: The challenge of the present." *Geoforum* 91: 73-77.
- Aziz T. A. 2001. "Sustainable Food security for All by 2020." IMPRI.
- Bhagwati, J. 2004. *In defense of globalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Borch A. 2016. "Food security and food insecurity in Europe: An analysis of the academic discours (1975-2013)". *Appetite* 103: 137-147. DOI: 10.1016/j.appet.2016.04.005.
- Bosna i Hercegovina. 2005. "Bijela knjiga odbrane Bosne i Hercegovine."
- Briones E. Alonso. 2018. "Culture and food security." *Global food security (Elsevier)* 17: 113-127. DOI:10.1016/j.gfs.2018.02.002.
- Burchi, F., De Muro, P. 2016. "From food availability to nutritional capabilities: Advancing food security analysis." *Food policy* 60:

- 10-19. DOI: 10.1016/j.foodpol.2015.03.008
- Charles P. Martin-Shields, Wolfgang Stojetz. 2019. "Food security and conflict: Empirical challenges and future opportunities for research and policy making on food security conflict." *World Development* 119: 150-164. DOI: 10.1016/j.worlddev.2018.07.011
- China's National Defense in the New Era. 2019. "The State Council Information Office of the People's Republic of China." Beijing.
- Coleman-Jensen, A., et al. 2014. Household food insecurity in United States in 2014, Resaearch Sevice Report No. 194. United States Department of Agriculture, Economic.
- Corteva Agriscience™. 2017. Are GMOs Harmful? Accessed 09. 03., 2019. <https://www.corteva.com/resources/blog/blog-articles/are-gmos-harmful.html>.
- Drewnowski, A. . 2010. "The cost of US foods as related to their nutritive value." *The American Journal of Clinical Nutrition* (5) (92): 1181–1188. DOI:10.3945/ajcn.2010.29300 .
- ELIAMEP. 2007. Greek Security Policy in the 21st century. Athens: HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN AND FOREIGN POLICY.
- ETC Group. 2013. "Putting the Cartel before the Horse...and Farm, Seeds, Soil, Peasants, etc. Who Will Control Agricultural Inputs, 2013?" *Communiqué* 111: 3.
- EU. 2016. "A Global Strategy for the EU's Foreign And Security Policy." Brussel.
- EU Parliament. 2019. <http://www.eurparl.europa.eu/factsheets/en/sheet/104/the-common-agricultural-policy-in-figures>.
- EU statistics. 2019. «<https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/facts-figures/direct-payments.pdf>.»
- FAO. 2011. "Global Food Losses and Food Waste." Rome: FAO.
- FAOSTAT. 2013. Food Balance Sheets. Accessed 09 09, 2019. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS/report>.
- Food and Agricultural Organization. 2008. An Introduction to the Basic Concepts of Food Security, Food Security Information for Action, Practical Guides. Accessed 08 27, 2019. <http://www.fao.org/3/al936e/al936e00.pdf>.
- French white paper on defence and national security. 2013. Republique Francaise.
- GFSI. 2019. Global Food Security Index. The Economist Intelligence Unit Limited. Accessed 08. 29., 2019. <https://foodsecurityindex.eiu.com/>.

- Godfrey H.C.J., Beddington J.R., Crute I.R., Haddad L., Lawrence D., Muir J.F., Pretty J., Robinmson S., Thomas S.M. , Toulmin C. 2010. "Food security: The chalenge of feeding 9 billion people." *Science* 327: 812-818. DOI: 10.1126/science.1185383.
- Group Captain Simon Hindmarsh. Royal Air Force. 2017. Is food secutity a contemporary national security issue for Japan? *Indo-Pacific Strategic Digest*, 229-238.
- Holt-Giménez E., Peabody L. 2008. "From Food Rebellions to Food Sovereignty: Urgent call to fix a broken food system." *Fod First Backrounder* 14 (1).
- Hrvatski Sabor. 2017. "Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske."
- Ingco, M. D. & Nash, J. D. 2004. *Agriculture and the WTO: Creating a trading system for development*. Washington, DC: The World Bank.
- J.H. Davis, R.A. Goldberg. 1957. *A Concept of Agribusiness*.
- K. Baker-Smith, S. Attila. 2016. "What is land grabbing? A critical review of existing definitions." 2.
- Kovač Mitar V. 2003. „Teorijske osnove izrade i primene strategije nacionalne bezbednosti .“ *Vojno delo* 55 (1): 143-167.
- Kwasek, Mariola. 2012. "Threats to food security and common agricultural policy." *Economics of Agriculture* 4 (59): 701-713. DOI: 10.22004/ag.econ.143167
- La Via Campesina. 2019. Accessed 09 09, 2019. <https://viacampesina.org/en/who-are-we/>.— . 1996. "The right to produce and access to land. Position of the ViaCampesina on food sovereignty presented at the World Food Summit." November 13-17, Rome: World Food Summit.
- Maxwell, S. & Smith, M. 1992. "Household food security; a conceptual review." *Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements: A Technical Review* (New York and Rome: UNICEF and IFAD).
- Ministry of foreign affair of Hungary. 2012. "Hungari's National Security Strategy."
- National Security Strategy of Unated States of America. 2017. Washington: White House.
- Popović B., 2009., Beograd, Contribution of small and medium sized enterprises in development of agribusiness of Serbian Republic, *Journal of Agricultural Sciences*, Vol. 54. No 1, pg. 64.
- Republic of Albania. 2004. "The national security strategy of the Republic of Albania."

- Republic of Austria. 2013. Austrian Security Strategy. Vienna: Federal Chancellery of the Republic of Austria, Department IV, Division IV/6.
- Republic of Bulgaria. 2011. "National Security Strategy of the Republic of Bulgaria." Sofia.
- Russian National Security Strategy. 2015. Moscow, the Kremlin.
- Samir Amin . 2011. Food Movements Unite!: Strategies to Transform Our Food System. Oakland, California: Food First Books.
- Securing Britain in an Age of Uncertainty. 2010. "The Strategic Defence and Security Review." London.
- Security Strategy of the Czech Republic. 2015.
- Seragelding I. 1999. "Biotechnology and food security in the 21st century." *Science* 285 (5426): 387-389. DOI: 10.1126/science.285.5426.387
- Stephen K. Wegren and Christel Elvestad. 2018. "Russia's food self-sufficiency and food security: an assesment." *Post-Communist Economies*. DOI: 10.1080/14631377.2018.1470854
- Tambi, E.; Aromolaran, A.; Odularu, G; and Oyeleye, B. 2014. Food sovereignty and food security: Where does Africa stand? Accra, Ghana.: Forum for Agricultural Research in Africa (FARA). DOI:10.13140/RG.2.1.3542.9284.
- Tatjana Papić Brankov, Miloš Milovanović. 2015. "Measuring food security in the Republic of Serbia", *Economics of Agriculture* 3 (62): 801-812.
- The Guardian. 2014. "Corporate stranglehold of farmland a risk to world food security, study says: Small farmers are being squeezed out as mega-farms and plantations gobble up their land." 05 28. Accessed 09 09, 2019. <https://www.theguardian.com/environment/2014/may/28/farmland-food-security-small-farmers>.
- The National Security Strategy Of Romania. 2007. Bucharest.
- White Paper On German Security Policy And The Future Of The Bundeswehr. 2016. Berlin.
- Wilhelm Vosse, Reinhard Drifte, Verena Blechinger-Talcott. 2016. *Governing Insecurity in Japan: The Domestic Discourse and Policy Response*. Routledge Japanese Studies Series. Sheffield: The University of Sheffield. DOI: 10.4324/9780203070451.
- Wilkinson John. 2015. Food security and the global agrifood system: Ethical issues in historical and sociological perspective. *Global Food Security*, volume 7, 9-14. DOI: 10.1016/j.gfs.2015.12.001
- Wolf, M. 2004. *Why globalization works*. New Haven, CT: Yale University Press. ISBN: 9780300102529.

- Zobe, H. 2001. "The Economic and historical foundation of the common agricultural policy in Europe." Fourth European Historical Economics Society Conference, September 2001. Merton College, Oxford, U.K. Unit of Economics Working Papers (Copenhagen: The Royal Veterinary and Agricultural University) 2001/12.
- Миладин Шеварлић. 2015. «Пољопривредно земљиште у Републици Србији.»
- Новости. 2019. Accessed 12. 09., 2019. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:775478-ZABRINjAVAJUCA-STATISTIKA-U-Srbiji-godisnje-od-rakamre-20000-ljudi>.
- Петровић Саша. 2019. Прехрамбени суверенитет у контексту Србије. Београд: Ама - Центар за негу човека и природе.
- R. Pejanović, N. Tica. 2005. « Tranzicija i agroprivreda. Novi Sad: Poljoprivredni fakultet.
- Радио-телевизија Војводине. 09.08.2018. Приступљено 12. 09. 2019. http://www.rtv.rs/sr_ci/zivot/podica/u-srbiji-godisnje-250.000-abortusa_933103.html.
- Република Србија. 2019. «Стратегија националне безбедности.» Београд.
- Републички завод за статистику. 2019. «Економски рачуни пољопривреде у Републици Србији 2007-2018, број 110.» Београд, 19. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2019/pdf/G201910110.pdf>.
- Спутник Србија. 2018. Приступљено 8. 21. 2019. <https://rs-lat.sputniknews.com/vesti/201811151117844904-sankcije-rusija-produzetak-buducnost/>.

Slaviša N. Arsić

Military Academy, University of Defence

Mitar Kovač

Faculty of Project and Innovation Management, Belgrade

FOOD SECURITY AS A NATIONAL SECURITY FACTOR

Resume

Food safety is an existential need and a global challenge. Possible instability or discontinuity in the feeding of the population jeopardises the national security of the state, creates conditions for conflict to break out and poses an equal threat to regional and global security. The state should provide each resident with permanent access to the optimal amount of healthy and full-term food from long-term sustainable sources. The paradigm of access to food through the exchange of goods on the world market in conditions of the multi-polar world becomes a limiting factor in preserving the sovereignty of the state and an instrument for directing political decisions that do not reflect national interests. In such circumstances, it is necessary to revise and legislatively articulate the causal link between population nutrition and national security in order to more fully meet the challenges of a new time.

Keywords: food security, national security, food sovereignty, population nutrition.